

Elżbieta Konończuk
Uniwersytet w Białymstoku

Geografia zapachów wobec dyskursów humanistyki

Wzrastające zainteresowanie związkiem człowieka z przestrzenią, przedkładające się na przedmiot badań wielu dyscyplin w zakresie współczesnej humanistyki, wiąże się ze zjawiskiem określanym mianem zwrotu topograficznego, którego efektem jest także zwrot ku miejscu rozumianemu jako konkret geograficzny, ku lokalności, a często mikrolokalności. Coraz bardziej doceniane przez geografów, antropologów, socjologów, historyków oraz literaturoznawców są zapisy doświadczenia konkretnego miejsca, a coraz intensywniej rozwijający się nowy regionalizm dużą wagę przywiązuje do świadectw, w których podmiot wyraża swoją bliskość i emocjonalność wobec poznawanego miejsca. Charakterystyczne dla współczesnej humanistyki tendencje do interdyscyplinarnego ujmowania rzeczywistości znajdują swoje szczególnie ciekawe realizacje w dialogu geografii i literatury. Geografia percepcyjna, rozwijająca się w ramach geografii humanistycznej, badająca sposoby zmysłowego doświadczenia przestrzeni przez człowieka, może być pomocna na przykład w interpretacji tekstów literackich wyrażających doświadczenie przestrzeni jako dynamicznego współistnienia wielu bodźców zmysłowych, a wykorzystujących narzędzia poetyki percepcyjnej¹ oraz somato-

¹ Poetykę percepcyjną, jako jedną z poetyk prezentacji miasta w literaturze, opisuje Elżbieta Rybicka w książce *Modernizowanie miasta. Zarys problematyki urbanistycznej w nowoczesnej literaturze polskiej*, Kraków 2003, s. 33.

poetyki². Możliwości wykorzystania geografii percepcyjnej w szeroko rozumianych badaniach humanistycznych pokazuje praca, której niewątpliwie trzeba przypisać ważną rolę w dyskursie, jakim jest geografia zapachów. *Géographie des odeurs*³ składa się z artykułów dowodzących zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin przestrzenią zapachową, a więc percypowaną węchowo. Obok tekstów teoretycznych, fundamentalnych dla nowej dyscypliny – definiujących zakresy badań, narzędzia analizy i język opisu zjawisk – monografia zawiera także teksty ukazujące problem z perspektywy różnych dyscyplin.

Książkę otwiera tekst francuskiego geografa André Siegfrieda z 1947 roku, inicjujący dyskurs geografii zapachów. Wyłożone w nim nowatorskie propozycje badań geograficznych stanowiły inspirację dla intensywnie rozwijającej się od 90. lat XX wieku geografii kulturowej. W swoim pionierskim tekście Siegfried pisze:

Wszystkie problemy posiadają aspekt geograficzny. Człowiek o usposobieniu geografa rozważa wszystko ze względu na ten aspekt i do wszystkiego sporządza mapę. W istocie, istnieje niezliczona ilość geografii: geografia idei, partii, religii, chorób, a zwłaszcza kolorów, zapachów, dźwięków.

[...]

Geografia zapachów? W jaki sposób ją uprawiać? Tylko za pośrednictwem świadectw rozproszonych, niezgodnych ze sobą, często zbyt subiektywnych, pozbawionych tego, co jest istotą geografii. Geografia zapachów opiera się na opiniach podróżników, pisarzy, poetów, a rzadziej geografów. Trzeba jednak przyjąć za fakt, że określony zapach jest wspólny pewnym regionom, krajom, cywilizacjom, narodom, być może religiom i epokom (co trudno jest sprecyzować).

[...]

Zapewne odpowiecie mi, czy to nie jest zabawna geografia? Nie, to na serio, a zresztą to, co zabawne często jest najbardziej poważne...⁴.

Archiwalny tekst Siegfrieda *La géographie des odeurs* uznawany jest – co podkreślają redaktorzy omawianej tu monografii – za akt założycielski geografii kulturowej oraz propozycję badań naukowych w tym zakresie.

² Anna Łebkowska definiuje somatopoetykę jako zasady i sposoby uobecniania się cielesności w literaturze i dyskursach kulturowych. Por. A. Łebkowska, *Somatopoetyka*, w: *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*, red. T. Walas, R. Nycz, Kraków 2012, s. 103. Niewątpliwie geografia percepcyjna, zainteresowana zmysłowym kontaktem z konkretną przestrzenią, wiąże się też z somatyzacją otaczającej człowieka rzeczywistości.

³ *Géographie des odeurs*, red. Robert Dulau, Jean-Robert Pitte, Paryż 1998, została wydana w ramach serii „Fondements de la géographie culturelle”.

⁴ A. Siegfried, *Un texte fondateur datant de 1947: la géographie des odeurs*, w: *Géographie des odeurs*, s. 20–22. Wszystkie tłumaczenia fragmentów z tego tomu pochodzą od autorki artykułu.

Tekst ten obudowany jest blokiem artykułów teoretycznych, przedstawiających współczesny stan badań w dziedzinie geografii zapachów, jak też odsłaniających obszary, w których te badania mogą być prowadzone. Przykładem jest rozprawa autorstwa grupy psychologów (Benoit Schaal, Catherine Rouby, Luc Markier, Robert Soussignan, Falez Kontar, Richard E. Tremblay) *Variabilité et universaux au sein de l'espace perçu des odeurs: approches inter-culturelles de l'hédonisme olfactif* [Zmienność i uniwersalność percypowanej przestrzeni zapachowej: interkulturowe podejście do hedonizmu węchowego]. Autorzy przedstawiają metody badań sondażowych, pozwalających ustalić – na przykładzie grup reprezentujących różne kraje, różne grupy społeczne i wiekowe – charakter i przemiany w doświadczaniu przestrzeni zapachowych. Przedmiotem badań czynią społeczne reakcje na zapachy rozpoznawane jako źródło przyjemności lub przykrości, a wyniki badań odczytują w perspektywie socjologicznej, biologiczno-psychologicznej oraz antropologicznej. Reakcje na zapachy uznawane za przyjemne bądź przykre analizowane są jako wyraz interakcji społecznych i jako zmieniające się pod wpływem warunków historyczno-kulturowych. Badaniom zostały poddane zapachy zwierzęce, kwiatowe, związane z żywnością oraz wydzielane przez ludzkie ciało, chociaż emisja tych ostatnich jest najczęściej ograniczana przez praktyki higieniczne i kosmetyki. To ukazuje, jak tolerancja na zapachy oraz kompetencje węchowe są modyfikowane kulturowo. Badaczy interesują też wyuczone reakcje na zapachy żywności, szczególnie te obiektywnie przykre, ale odbierane jako przyjemne (ser Munster w Alzacji, nieświeża ryba w Skandynawii).

W bloku tekstów fundamentalnych dla geografii zapachów – oprócz publikowanego w niniejszym numerze tekstu Jeana-François Staszaka *Pistes pour une géographie des odeurs* [W stronę geografii zapachów] – szczególnie interesująca z perspektywy geopoetyki jest rozprawa Paula Clavala *La littérature de voyage et la géographie des odeurs* [Literatura podróżnicza a geografia zapachów]. Autor wychodzi z założenia, że w relacjach z podróży, opisujących doświadczenia nowych, często egzotycznych miejsc, można znaleźć zapis ich węchowej percepcji. Przedmiotem analizy czyni literaturę podróżniczą, ze zdziwieniem stwierdzając, że do XVIII wieku opowieści o odległych miejscach nie obfitują w uwagi na temat percepcji węchowej, co tłumaczy trudnościami w wyrażaniu tego typu doświadczeń. Pojawienie się takich uwag w późniejszych relacjach z podróży badacz wiąże ze wzrostem wrażliwości węchowej, motywując to rozwojem takich dziedzin, jak fizjologia i botanika. Rozwój fizjologii bowiem wiązał się także z usystematyzowaniem wiedzy o typach związków zapachowych i ich recepcji. Natomiast rozwijająca się botanika pomagała podróżnikom w nazywaniu i opisywaniu świata roślinnego, będącego ważnym źródłem zapachu, często rozpoznawanym jako główna

cecha danego krajobrazu czy środowiska. Ciekawy materiał ilustracyjny stanowi praca Bernardina de Saint-Pierre'a – ucznia Jeana-Jacquesa Rousseau, autora *Pawła i Wirginii – Voyage à L'île-de-France* [Podróż do Île-de-France], w której podróżnik dokonując szczegółowych opisów flory zwiedzanego regionu, sporządza zarazem inwentarz charakterystycznych dla tego miejsca zapachów. W XVIII-wiecznej relacji z podróży Saint-Pierre tak oto opisuje rośliny, uzupełniając swój opis o uwagi na temat ich zmysłowej percepcji:

Ananas, najpiękniejszy z owoców ze względu na oczka w jego pancerzu, pióropusz w kolorze purpury i ze względu na zapach fiołków.
Papaja żeńska ma tylko kwiaty; ich kształt i zapach są tak przyjemne jak wiciokrzewu.
Jacq (rodzaj głogu) ma owoce odstrasające. Śmierdzi zepsutym serem⁵.

Innym przykładem analizowanym przez Clavala jest relacja z podróży do Chin, odbytej w połowie XIX wieku przez misjonarza Evariste'a Huca. Autor barwnie, precyzyjnie i z humorem maluje obraz chińskiej rzeczywistości, ale przestrzeń zapachową rozpoznaje tylko w odniesieniu do środowisk społecznych jako czynnik identyfikujący mieszkańców ze względu na region i warunki życia. Jeszcze innym ciekawym przykładem przedstawiania przestrzeni poznawanej w podróży jest praca geografa Jacquesa Weulersse, który w pierwszej połowie XX wieku odbył wyprawę do Afryki. W dziele zatytułowanym *Noirs et blancs* – postrzeganym przez autora artykułu jako mistrzowskie w formie i treści – podróżnik zawsze opisuje miejsce jako ewokujące zapach. Toteż afrykańska przestrzeń ukazana jest na kształt krajobrazów zapachowych, a więc autor przedstawia zapachowe strefy afrykańskiego stepu, sawanny, lasów, karczowisk, bagien.

Siegfried w swoim założycielskim tekście doceniał wagę literackich świadectw w refleksji nad doświadczeniem geograficznym. Claval podkreśla, że zadaniem klasycznego geografa jest przedstawienie przestrzeni uporządkowanej dzięki spojrzeniu z lotu Ikara, spojrzeniu kartografa. W literaturze podróżniczej natomiast poszukuje innych form percepcji przestrzeni, właśnie percepcji węchowej, która ma charakter punktowy, indywidualny i wiąże się z subiektywnym odbiorem aury konkretnego miejsca.

Intrygującą propozycją badań w kontekście geografii zapachów jest *Prolégomènes a une géographie des flatulences* [Wprowadzenie do geografii historycznej „wiatrów”], analiza zjawiska, które można by wpisać w zakres historii życia codziennego. Roger-Henri Guerrand, wychodząc od antycznej maksymy *naturalia non turpia*, zajmuje się biologicznym i społecznym

⁵ P. Claval, *La littérature de voyage et la géographie des odeurs*, w: jw., s. 62–63.

aspektem gazów jelitowych, ukazując historycznie zmieniający się stosunek zarówno do brzydkich zapachów, jak i żenujących sytuacji związanych z naturalnymi funkcjami ludzkiego organizmu.

Inna grupę stanowią teksty tematyzujące przestrzenie zapachowe warunkowane kulturowo, toteż można je uznać za dobrą ilustrację też geografii kulturowej. Robert Dulau w artykule *Exploration du champ du senti à Pondichéry* [Odkrywanie obszaru zapachowego w Pondicherry] analizuje krajobraz zapachowy miast indyjskich, zróżnicowany ze względu na przestrzenie publiczne i prywatne, codzienne i świąteczne. Autora interesuje węchowa percepcja omawianych przestrzeni jako podstawa ich rozumienia, bowiem – jak zauważa – zapach dzielnic, ulic czy domów uzależniony jest od warunków klimatycznych, położenia względem morza, charakteru roślinności, a w końcu poziomu higieny. Przewodnym motywem artykułu jest antropologiczna interpretacja przestrzeni domowych oraz ulicznych ze względu na wszechobecny zapach zwierząt. Podkreśla też rolę zapachów kwiatowych i ziołowych, z jednej strony łagodzących odór zaniedbanych ulic, z drugiej zaś wykorzystywanych w funkcji religijnej. Ważnym punktem indyjskiej przestrzeni zapachowej są też miejsca kremacji ludzkich ciał.

Wszystkie przepływy zapachów szkicują w mieście ruchomą i niewyczerpaną kartografię, z nut zapachów silnych, słabych i ulotnych, jeszcze niezapisanych na żadnej mapie geograficznej. Te zapachy są bez przerwy wzbogacane przez ich wcześniejszą percepcję, zakłócone przez czynniki naturalne i niepoddające się kontroli, jak podmuch wiatru, bryza morska, poziom wilgoci i w końcu wzmacniane w wyniku opóźnień w wywóźce śmieci⁶.

Analizę krajobrazu zapachowego – ważnego w przypadku atmosfery indyjskich miast – wpisuje badacz nie tylko w dyskurs geograficzny, ale też antropologiczny, etnograficzny, przyrodniczy, urbanistyczny, pokazując tym samym metody badań charakterystyczne dla geografii humanistycznej.

W artykule *Signaux odorants et espaces de fête en Eurasie* [Sygnały zapachowe a przestrzenie świętowania w Eurazji] Lucienne A. Roubin analizuje funkcję, jaką pełnią zapachy w przestrzeni, w której ludzie świętują. Przedmiotem rozważań czyni święta rodzinne, zabawy miejskie i wiejskie, pogrzeby, wesela, święta religijne. Autorka zwraca uwagę na związek między różnymi formami świętowania a pamięcią kolektywną, utrwalaną właśnie dzięki uroczystościom. Podkreśla udział zapachu w wytwarzaniu śladów pamięciowych, pomocnych w odtwarzaniu doświadczeń z przeszłości.

⁶ R. Dulau, *Exploration du champ du senti à Pondichéry*, w: jw., s. 95.

Niezwykle interesującą propozycję, wpisującą się w badania z zakresu antropologii zmysłów, przedstawia Sylvie Guichard-Anguis w artykule *A „l'écoute” de l'encens : ses usages au Japon* [„Słuchanie” kadzideł: ich zastosowanie w Japonii]. Badaczka proponuje studia nad zapachami kadzideł, zajmującymi ważne miejsce w japońskiej filozofii codzienności, wyrażającej się w praktykach medytacyjnych, do których należy – obok „drogi kwiatów”, „drogi herbaty” – także „droga kadzideł”, prowadząca do rozwoju duchowego i dyscypliny wewnętrznej. Zwyczaj palenia kadzideł, mający swoją wielowiekową tradycję, polega na delektowaniu się zapachem aromatycznego drewna podczas ceremonii „słuchania” kadzidła, której istota polega na celebrowaniu ulotnej chwili symbolizowanej właśnie przez zapach. Istotą ceremonii „słuchania kadzideł” jest bowiem wypełnienie pomieszczenia, w którym ma ona miejsce, tym, co nieuchwytnie. „Słuchanie zapachów” jest przykładem praktyk estetycznych realizowanych na „drodze kadzideł”, ważnych z perspektywy japońskiej filozofii zmysłowego uwrażliwiania. Refleksję antropologiczną wpisuje autorka w kontekst historyczny, przedstawiając dzieje i techniki produkcji kadzideł oraz przemiany w sztuce mieszania składników (korzennych, mineralnych i kwiatowych). Zwraca uwagę na zmieniającą się funkcję kadzideł, stosowanych od VI wieku w rytuałach religijnych, od VIII wieku także używanych dla ochrony bibliotek przed larwami owadów niszczących papier. Współcześnie zapach kadzideł – indywidualizowany dzięki wytwarzaniu przez użytkowników własnych kompozycji zapachowych – służy uzyskiwaniu niepowtarzalnej atmosfery mieszkań, a także wykorzystywany jest jako czynnik zachęcający klientów, na przykład wielkich centrów handlowych. Nasycanie zapachami nowoczesnych, odhumanizowanych przestrzeni miejskich wiąże się – jak dowodzi autorka – z potrzebą powrotu do natury. Rolą kadzideł jest bowiem także ewokowanie atmosfery różnych pór roku oraz wywoływanie w wyobraźni człowieka – dzięki pamięci zapachowej – ulotnych krajobrazów. Sztuka „słuchania” kadzideł porównywana jest zatem do lektury dzieła literackiego.

Niezwykle ciekawy z perspektywy użyteczności geografii zapachów jest blok artykułów poświęconych problemom emisji nieprzyjemnych zapachów przez przemysł oraz wpływom tego zjawiska na charakter krajobrazu, procesy przyrodnicze i przemiany demograficzne. Autorzy przedstawiają metody badań obiektywnej zawartości cząsteczek zapachowych w powietrzu, jak i subiektywnych odczuć mieszkańców obszarów narażonych na niewygodę z racji sąsiedztwa przemysłu. Propozycje metodologiczne, jakie formułują geografowie zajmujący się źródłem zapachów oraz ich cyrkulacją, stosowane są zatem nie tylko w geografii przemysłu, ale także w urbanistycznych analizach przestrzeni.

Jean-Pierre Williot w rozprawie *Une puanteur caractéristique de modernité: gaz à Paris au XIXème siècle* [Charakterystyczny smród nowoczesności: gaz w XIX-wiecznym Paryżu] ukazuje Paryż w dobie jego dynamicznego rozwoju, który zawdzięczał postępowi technicznemu, a więc także zastosowaniu gazu fabrykowanego. Autor najpierw przedstawia problem z perspektywy urbanistycznej, pokazując wpływ gazu na modernizację miasta, na wzrost bezpieczeństwa w oświetlonej przestrzeni, na przemiany zachowań społecznych, pojawienie się nowych zwyczajów miejskich, do których należały na przykład nocne spacery ulicami oświetlonego miasta. Następnie z perspektywy antropologii przestrzeni analizuje konsekwencję tej modernizacji, jaką była nieprzyjemna woń wydzielana podczas spalania gazu. Fakt wprowadzenia gazu wpłynął na przekształcenie się tego aspektu przestrzeni miejskiej, który można nazwać węchowym, gdyż to węch zaczął odgrywać ważną rolę w percepcji przestrzeni i jej atmosfery, a że dystrybucja gazu była ograniczona do pomieszczeń znajdujących się na parterze budynków, cierpki zapach stał się charakterystyczny dla sklepów, teatrów, restauracji oraz ulic. Wagi zjawiska dowodzi żywa obecność problemu nie tylko w komentarzach prasowych, skargach zdeponowanych w paryskim archiwum, ale też w literaturze, która w XIX wieku stanowi doskonałą kronikę miejską i zapis doświadczeń przestrzennych. Rozważania Williota – próbującego zrozumieć odczucia XIX-wiecznych mieszkańców Paryża, skazanych na wszechobecny męczący zapach – można włączyć także w kontekst historii topocentrycznej, która dąży do zrozumienia dziejów konkretnego miejsca dzięki interpretacji przekazów utrwalających doświadczenia z nim związane. Artykuł stanowi też ciekawy materiał do refleksji na temat historii zmysłowej percepcji przestrzeni.

Inną propozycję badań nad przestrzenią węchową daje Vincent Moriniaux w artykule *Les odeurs de levure dans la ville de Maisons-Alfort* [Zapach drożdży w mieście Maisons-Alfort]. Zapach drożdży w Maisons-Alfort, miasteczku położonym nieopodal Paryża, nasycający duże terytorium wokół fabryki, stanowi zmorę mieszkańców i skutkuje spadkiem ceny nieruchomości. Autor przedstawia zarówno metody badania obiektywnego stanu nasycenia powietrza zapachem, jak też subiektywnych odczuć mieszkańców, skazanych na wszechobecną, nieprzyjemną woń. Pokazuje też wzajemną zależność takich subdyscyplin, jak geografia zapachów, geografia przemysłu i geografia społeczna.

W ostatniej części monografii zatytułowanej *Les odeurs de la ville* [Zapachy miasta] zamieszczone są teksty, które pokazują geografii zapachów jako dziedzinę komplementarną wobec geografii miasta i geografii regionu, wskazując na narzędzia badania i opisu miasta jako przestrzeni zapachowej. Lucile

Gresillon w rozprawie *Le Paris qui sent. Les odeurs du quartier de la Huchette* [Paryż, który czuć. Zapachy dzielnicy Huchette] przedmiotem swoich studiów czyni dzielnicę położoną w centrum Paryża. Ta dzielnica o starożytnych i średniowiecznych korzeniach od momentu wyłączenia jej (lata 70. XX wieku) z ruchu kołowego stała się dzielnicą gastronomiczną. Na 3 hektarach mieści się tam 107 restauracji, reprezentujących kuchnie całego świata. Autorka proponuje metodę badania i opisu odczuwanych zapachów. Pierwszy etap nazywa „spacerem węchowym”, który jest podstawą do sporządzenia mapy zapachów na danym terytorium. Zamieszcza także kilka przykładowych map wykonanych w różnych porach roku i różnych porach dnia, proponując wykorzystanie tej metody przez urbanistów. Ci bowiem – analizując środowiska mikrolokalne oraz organizując przestrzeń miejską – powinni planować także strefy przyjemności zapachowej.

W bloku artykułów z zakresu geografii zapachów konkretnych miast zwraca uwagę tekst Sophie Lignon-Darmaillac *L'azahar et l'encens. Géographie des odeurs sevillanes* [Kwiat pomarańczy i kadzidło. Geografia zapachów Sewilli], w którym autorka próbuje dotrzeć do geograficznych i historycznych uwarunkowań zapachowego krajobrazu miasta. Klimat śródziemnomorski i typowa dla niego roślinność, duża wilgotność powietrza oraz wysoka temperatura to czynniki utrwalające zapachowy charakter miejsca. Badaczka sporządza mapę zapachową miasta, nakładając ją na krajobraz historyczno-kulturowy. Odtwarza zatem średniowieczną atmosferę islamskiej Sewilli nasyconej wonią kwiatów i drzew cieszących się szczególnym uznaniem w ówczesnej sztuce ogrodowej, której celem było wywołanie stanu najwyższej rozkoszy. Aby uchwycić atmosferę Złotego Wieku, autorka odtwarza krajobraz zapachowy miasta, w którym dominowały zapachy Nowego Świata, emanowane przez wyładowywane z okrętów egzotyczne przyprawy: pieprz, wanilię, gałkę muszkatołową. Nad miastem unosił się wówczas cierpki zapach kanałów, zapach żywicy i smoły konserwującej okręty. Nabrzeże zaś wypełniała woń mnożących się tawern, z których z kolei rozprzestrzeniał się zapach łososia i smażonych sardynek. Barokowy „oddech” miasta wiąże się z kontrreformacją i praktykami pokutniczymi, a więc także z procesjami pątników, którzy na szlaku pielgrzymkowym pozostawiali woń świec woskowych i kadzideł. W tej symfonii miejskich zapachów ważnym akordem są ogrody, arcydzieła architektury krajobrazu, oferujące odpoczynek pod zapachową pergolą różaną lub wiązowcem usuwającym brzydkie zapachy. Ogrody Sewilli oferują też spacerzy zapachowe alejami pomarańczowymi i jaśminowymi, przechadzki dla zażycia inhalacji mentolowych i eukaliptusowych oraz wędrowki wśród nasennych słodkich zapachów tulipanowca amerykańskiego.

Geografia zapachów wpisuje się w obszar badań zainicjowanych w latach 60. przez Edwarda Halla. Proksemika⁷ jako nauka o przestrzennych zachowaniach człowieka przyjmuje charakter wiedzy rozproszonej, wielodyscyplinarnych rozważań, angażujących takie dyscypliny, jak psychologia, socjologia, geografia, antropologia, antropologia przestrzeni miejskich. Propozycje autorów omawianej monografii geograficzne narzędzia analizy przestrzeni (mapy zapachów) mogą znaleźć zastosowanie zarówno w urbanistyce, architekturze, jak też stanowić ciekawy kontekst interpretacyjny tekstów literackich i szeroko rozumianych tekstów kultury.

Problemy poddawane refleksji w ramach dyskursu geografii zapachów są inspirujące także dla badań rozwijających się w wyniku zwrotu przestrzennego, który skierował uwagę na konkretne miejsce geograficzne, a tym samym poddał reinterpretacji kategorie lokalności i mikrolokalności. Propozycje badawcze, zawarte w omawianej monografii, mogą być źródłem inspiracji metodologicznych dla dynamicznie rozwijającego się w obszarze humanistyki nowego regionalizmu, wyrastającego z potrzeby mówienia o jednostkowym, historyczno-egzystencjalnym, doświadczeniu własnego regionu. Takie doświadczenie zbliżenia się do miejsca często budzi refleksję nad jego zmysłowym percypowaniem.

The Geography of Scents and Discourses of Humanities

Summary

The article discusses the monograph *Géographie des odeurs*, which contains treatises on space anthropology, literature, geography of industry, urban planning, thematising the role of scent in shaping and perceiving space. The authors propose application of the instruments of perceptive geography (e.g. scent maps) to analyze various spatial phenomena.

⁷ E.T. Hall, *Ukryty wymiar*, przeł. T. Hołówka, Warszawa 1976.